

söylem

FİLOLOJİ DERGİSİ

e-ISSN: 2548-0502

Aralık/December 2022 * 7(3) 16

Söylem, nisan, ağustos ve aralık aylarında olmak üzere yılda üç kez yayımlanan, uluslararası alan dizinleri ve Ulakbim Tr Dizin tarafından taranan hakemli-bilimsel bir e-dergidir.
(Söylem is a refereed e-journal published three times a year, April, August and December)

YÖNETİM / EDITORIAL BOARD

Başeditör / Editor in chief	: Prof. Dr. Oktay Yivli
Dilbilim alan editörü / Editor in English	: Doç. Dr. Sevtap Günay Köprülü
Türkçe alan editörü / Editor in Turkish	: Dr. Öğr. Üyesi Birsal Sağıroğlu
Teknik editör / Technical editör	: Dr. Bilal Öngül
Editör yrd. / Assistant editors	: B. Uzm. Senem Gezeroğlu Dr. Öğr. Üyesi Gizem Ece Gönül Arş. Gör. Dr. Ahmet Duran Arslan Doktora: Seda H. Saygılı, Nilay Bilir, Merve Gün, Burak Biçer

ULUSLARARASI YAYIN KURULU / INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Marija Djindjic	Serbian Academy of Sciences and Arts	SERBIA
Prof. Dr. Juliboy Eltazarov	Silk Road International University of Tourism	UZBEKISTAN
Prof. Dr. Oktay Yivli	Mugla Sıtkı Kocman University	TURKEY
Assist. Prof. Dr. Gulnaz Fayzulla	Akhmet Yassawi University	KAZAKHISTAN
Assoc. Prof. Dr. Kemale Umudova	Baku Slavia University	AZERBAIJAN
Assist. Prof. Dr. Bagdagul Musa	The University of Jordan	JORDAN

Yayıncı / Publisher	: Yusuf Çetin
Sekreteryaya / Secretariat	: İsmail Arslan
Facebook	: https://www.facebook.com/soylem.soylem.1
İletişim / Contact	: http://dergipark.org.tr/soylemdergi soylemdergi@hotmail.com
Dizgi ve tasarım / Interior design	: Günce Yayınları www.gunceyayinlari.com

Tarandığı Dizinler / Indexes

Edebî Bir Tür Olarak Ükronya ve Alternatif Bir Tarihin Anlatısı: İzmihlâl

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ MURAT GÜR*

Öz

Ükronya, olgu ve olaylarıyla gerçek olduğu bilinen tarihin akışında bir kırılma noktası yaratarak yeni bir tarihî akış sunan anlatıları tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Bu çalışma, Kutlu Altay Kocaova'nın *İzmihlâl* (2021) romanından yola çıkarak türün Türk edebiyatındaki görünümünün incelenmesi hakkındadır. Böylece ükronya anlatıları hakkında genel bir çerçeve çizmek ve bunların nasıl inceleneceği üzerine bir bakış açısı önermek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda söz konusu anlatıların neleri içerdiği ve hangi türlerle bağlantılı olduğu tartışılmıştır. Ardından *İzmihlâl* romanının neden bir ükronya örneği olduğu sorgulanmış ve romandan yola çıkılarak bu anlatıların temel özellikleri ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda özellikle yazar ve okur merkezli yaklaşımların bu türün anlamlandırılması açısından kullanışlı araçlar sunduğu ileri sürülmüştür. Ükronya anlatıları ilk bakışta, tarihî roman, bilimkurgu ve fantastik altında ele alınabilecek bir tür olduğu izlenimini verir. Ne var ki anlatıların yapısı, onun farklı türler içinde farklı biçimlerde yer alabileceğini gösterir. *İzmihlâl* örneğinde ükronya anlatılarının tarihî anlatı/romanın alt türü olabileceği görülmüş, türler arasındaki benzerlik ve farklılıklara değinilmiştir. Son olarak, tek bir örnek çerçevesinde yapılan değerlendirme ve tespitler genellenebilir olmadığından, türün sınırlarının belirginleştirilmesi adına ileriki çalışmalar için bir yol haritası önerilmiştir.

Anahtar sözcükler: Ükronya, alternatif tarih, tarihî roman, edebî türler, karşı-olgusal tarihî kurmaca

UCHRONIE AS A LITERARY GENRE AND NARRATIVE OF AN ALTERNATIVE HISTORY: İZMİHLÂL

Abstract

Uchronie is a term used to describe narratives that present a new historical flow by creating a breaking point in the flow of history known to be true with its facts and events. This study is in relation to analyzing the aspect of the genre in Turkish literature based on Kutlu Altay Kocaova's novel *İzmihlâl* (2021). Thus, it is aimed to draw a general framework about the uchronie narratives and to suggest a perspective on how to analyze them. For this purpose, what these narratives contain and what genres they are related to are discussed. Afterwards, it has been questioned the reason why *İzmihlâl* is seen as an example of uchronie. Furthermore, it has been revealed the main characteristics of the genre through grounding on the novel. In this direction, it has been argued that especially author-centered and reader-centered approaches provide useful tools for making

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ün. Fen Edebiyat Fak. TDE Böl. muratgur@nevsehir.edu.tr, orcid: 0000-0003-1577-9152
Gönderim tarihi: 04.09.2022
Kabul tarihi: 04.11.2022

sense of this genre. At first glance, the uchronie narratives give the impression that it is a genre that can be considered under historical novel, science fiction and fantasy. However, the structure of narratives indicates that it can take place in different forms within different genres. It was seen in the example of *İzmihlâl* that the uchronie narratives could be a sub-genre of the historical narrative/novel. Besides, both the similarities and differences among the genres have been mentioned in this study. Finally, since the assessments and determinations made within the framework of a single sample are not generalizable, a roadmap for future studies is proposed in order to clarify the boundaries of the species.

Keywords: Uchronie, alternative history, historical novel, literary genres, counter-factual historical fiction

GİRİŞ

Bu çalışma Batı literatüründe 'ükronya (Fr. ukronie)' terimiyle karşılanan ve daha çok bilimkurgunun bir alt türü olarak 'alternatif tarih' biçiminde değerlendirilen anlatıların Türk edebiyatındaki yerinin belirlenmesi hakkındadır. Tarihin çizgisel ilerleyişine varsayımsal bir yaklaşım sunarak alternatif bir tarih çizgisi yaratan kurmaca metin örneklerinin Türk edebiyatında çoğalmaya başladığı görülmektedir. Çalışmanın öncelikli amacı bu tür metinler için genel bir çerçeve sunmak ve bunların nasıl değerlendirilebileceği üzerine bir bakış açısı önermektir.

Türk edebiyatı eleştirisinde bu tür anlatıların incelenebilmesi için bazı kavram ve tanımlamaların gözden geçirilmesi ve yeni kavramlar üretilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte özellikle Avrupa ve Amerika'da bu tür metinlerin incelenmesi ve sınıflandırılması konusunda 'hâlen' tartışmalı da olsa süregelen bir anlayış bulunmaktadır. Bu yüzden kullanılacak terminoloji Batılı eleştiri anlayışlarından ödünç alınacak, terimlerin Türk edebiyat ve tarih eleştirisindeki yerleşik karşılıkları kullanılmaya çalışılacaktır.

Ükronya, Türk edebiyatında yeni ortaya çıkan değil, yalnızca sınırları henüz belirlenmemiş bir edebî türdür. Dolayısıyla sınırları belirginleşene ve yerleşinceye kadar adlandırılmasından sınıflandırılmasına, hatta tür olup olmadığına kadar birçok tartışmanın gerektiği belirtilmelidir. Bu yüzden öncelikle söz konusu türün tanım ve kapsamına değinilecektir. Ardından ükronyanın Batı'daki en yaygın karşılığı olan 'alternatif tarih' adlandırmasının Türk edebiyatı eleştirisindeki anlam dairesi sorgulanarak neden 'ükronya' teriminin kullanıldığı tartışılacaktır. Daha sonra türün diğer edebî türlerle ilişkisi irdelenerek bu tip anlatıların nasıl sınıflandırılabileceği hakkında düşünceler sunulacaktır.

Bu incelemenin çıkış noktası Kutlu Altay Kocaova'nın 2021 yılında yayımlanan *İzmihlâl* başlıklı romanıdır. Enver Paşa, Mustafa Kemal ve Talât Paşa'nın olmadığı distopik bir dünyanın sunulduğu roman, yeniden yaratılan tarihî akışla birlikte saf bir ükronya görünümündedir. Bu doğrultuda da öncelikle eserdeki alternatif evrenin kurgulanma biçimi ele alınacak ardından romandan yola çıkarak ükronya anlatıları konusunda bir kavram alanı açılacaktır. Çalışma hem türün hem de eserin Türk edebiyatındaki yerinin belirlenmesi adına bir 'giriş' niteliğindedir.

1. BİR TÜR OLARAK ÜKRONYA VE YENİDEN YARATILAN TARİH

Thomas More

Ükronya, alternatif tarih ya da 'karşıolgusal tarihî kurmaca' hem tarih hem de edebiyatta kullanılan bir terim olarak, olgu ve olaylarıyla gerçek olduğu bilinen tarihin, farklı biçimde gerçekleştiğinde neler olabileceğine dair varsayımsal bir izdüşüm sunan anlatıları ifade eder. Bu tür anlatıların belirleyici özelliği tarihin akışında gerçekleşen bir kırılmayla tarihin, 'gerçek olandan' farklı bir yörüngede ilerlemeye başlamasıdır. Başka bir ifadeyle bu anlatılar, geçmişe dönük biçimde 'ya öyle olmasaydı' veya 'ya şöyle olsaydı' gibi soruların ardından tarihî akışın kırılmasıyla başlayan bir tahayyül sürecinin ve devamında oluşacak tarih çizgisinin kurgulanmasına karşılık gelir.

Kırılma noktasının "savaş, salgın hastalık, büyük bir felaket, çok önemli tarihî figürlerin aniden ölmesi ya da ortadan kaybolması gibi tarihin seyrini değiştirecek özellikte öneme sahip olması beklenir" (Serdar, 2022, s. 142). Bu tarz anlatılarda kırılma noktasından sonra olayların nasıl ilerleyeceği 'yazarın niyeti' çevresinde belirlenir. Yazar, bu noktadan sonra 'yeni' tarihî akışı devam ettirebilir, günümüze ya da daha ileri bir geleceğe sıçrayabilir. Önemli olan kırılma anının 'şimdi içinde yaşanan dünyanın' bilinen bir geçmişinde gerçekleşmesidir.¹

Alternatif bir tarihî akış içeren anlatıların ükronya biçiminde ilk adlandırması Charles Renouvier'e aittir. Ükronya, Latince 'yok' anlamına gelen 'ou (u)' ve zaman anlamına gelen 'kronos' kelimelerinden türetilir. Adlandırmanın, türetilme stratejisinden anlaşılacağı gibi, kaynağında Thomas More'un 'ütopya' kavramı yer alır ve Renouvier eserini More'un 'ütopya' modeline göre şekillendirir. Bu bakış açısıyla yazar, *Ükronya: Tarihteki Ütopya (Uchronie: L'utopia Dans L'Histoire)* adlı 1857 tarihli² eserini "Avrupa tarihinin ütopyasını olduğu gibi değil, geçmişteki bir olay farklı biçimde gerçekleşseydi olabileceği gibi yazmak" şeklinde belirli bir hedef doğrultusunda kaleme alır (Campeis vd. 2018, s. 12)³.

Bertrand Campeis ve Karine Gobled, ükronya kelimesinin daha çok Fransızca yazında kullanıldığını belirtirler (2018, s. 12). Karen Hellekson, dilbilgisel açıdan doğruluğu ve anlaşılabilirliği doğrultusunda İngilizcede "alternatif tarih" terimini kullanırken bu metinlerin "alternatif evren,

¹ Ükronya anlatılarının doğasının anlaşılması açısından Türk okuru ve izleyicisi açısından en popüler örnek, *Osmanlı Cumhuriyeti* (2009) filmidir. Senaryosu Gani Müjde, Fatih Solmaz, Emre Bülbül tarafından yazılan ve Gani Müjde tarafından yönetilen film, Mustafa Kemal'in 1888 yılında, oyun oynarken ağaçtan düşmesiyle başlar. Bu 'sahnenin/kırılmanın' ardından anlatının yaşanılan zamanı 2008 yılına geçilir. 'Yeni tarihî çizgide' Kurtuluş Savaşı hiç gerçekleşmemiş, Cumhuriyet ilan edilmemiş, Osmanlı, Amerikan mandasına girmiş ve elinde yalnızca 15 vilayet kalmıştır. Ankara, geri kalmış bir kasaba biçiminde tasvir edilirken, Anadolu'da işgale karşı direniş ve bağımsızlık mücadelesi de hâlen devam etmekte ve bir kurtarıcı beklenmektedir. Böyle bir kurgu, tarihî kahramanın tarihin akışından çekilmesiyle meydana gelecek bir 'olası dünyayı' gözler önüne serer. *Osmanlı Cumhuriyeti* bu yönüyle ükronya niteliğindedir.

² Renouvier'nin eseri 1876'da genişletilerek yeniden basılmıştır.

³ Campeis ve Gobled'in çalışmasının elektronik versiyonunda (e-pub) sayfa numaraları gömülü olmadığından e-kitap okuyucuya göre değişiklik gösterebilmektedir.

allohistory (öteki/diğer-tarih) ve parahistory (tarih dışı/yan tarihsel), ükronya” gibi terimlerle de bilindiğini dile getirir. Ona göre “karşılgusal (counterfactual)” terimini daha çok tarihçiler tercih etmektedir (2001, s. 9). Catherine Gallagher ise romandan yola çıkarak bu anlatıları “alternatif dünya romanları” olarak adlandırır. Ona göre bu romanlar, değişimden kaynaklanan toplumsal, kültürel, teknolojik, psikolojik ve duygusal bütünlükleri ayrıntılı biçimde sunarak “tam bir alternatif gerçeklik” yaratmaya çalışır (2007, s. 58).

Ükronya anlatıları üzerine son ve en kapsamlı çalışmalardan birini kaleme alan Riyukta Raghunath *Mümkün Dünyalar Teorisi ve Karşılgusal Tarihî Kurmaca* (2020) başlıklı kitabında ayrıntılı bir literatür taraması ile birlikte tür ile ilgili çeşitli yaklaşımları ve tanımları karşılaştırır. Ona göre bu anlatılar için tercih edilen “alternatif” terimi, “yalnızca bu tip kurguların gerçek dünya tarihinden farklı ya da onun yerine geçen bir tarih sunduğu” anlamını taşır (2020: s. 6). Bu doğrultuda “karşılgusal” teriminin türün tipik doğasını ifade ettiğini belirterek adlandırma konusunda şunları ifade eder:

Benim iddiam, bu tür kurguda sunulan tarihî betimlemelerin yalnızca alternatif değil, aynı zamanda dünyanın gerçek tarihine aykırı tarihsel sapmalar olduğudur. Burada ima edilen, “karşılgusal” teriminin, bu tür bir kurgudaki tarihsel sapmaların gerçek dünyanın kabul edilen tarih verisine meydan okuduğunu daha açık biçimde ifade etmesidir. Ayrıca “kurmaca” belirteci onun açıkça bir kurgu olduğu gösterir. Dolayısıyla bu türü “karşılgusal tarihî kurmaca” biçiminde tanımlamak, onun dünyanın gerçek tarihine ters düşen tarihî betimlemeler içeren kurmaca dünyalar sunduğunun altını çizer. (Raghunath, 2020, s. 6)

Raghunath’ın düşüncelerinden yola çıkarak bu türdeki anlatılar için ükronya ile ‘karşılgusal tarihî kurmaca’ teriminin kullanılabilmesi dile getirilebilir. Bunun Türk edebiyatı eleştirisinde Raghunath’ın iddiasına benzer ancak ondan daha farklı gerekçeleri vardır. ‘Alternatif’ kelimesi, Türkçeye yerleşikliği açısından anlaşılır bir terimdir. Üstelik ‘alternatif tarih’ biçiminde akademide ve popüler kültürde mevcut bir kullanımı da bulunmaktadır. Ne var ki söz konusu kullanımlar ve karşıladıkları anlamlar bu edebî türün doğasından uzaktır. Örneğin, Nadir Özbek’in, “Alternatif Tarih Tahayyülleri: Siyaset, İdeoloji ve Osmanlı-Türkiye Tarihi” (2003) başlığını taşıyan çalışmasında yer alan “alternatif tarih tahayyülleri’ tamlaması kulağa ne kadar edebî gelse de yazarın bu başlıkla ‘tarihî olgu ve olayların yeniden kurgulanmasından öte’ yeniden yorumlanmasını, yeni bir bakış açısıyla ele alınmasını kastettiği görülmektedir. Dilek Çetindaş’ın çalışması ise “Alternatif Tarih Yazımı ve Yöre Tarihçiliği Noktasında Samim Kocagöz Romanları” (2018) başlığıyla yine benzer bir bakışı içerir. Çetindaş, tarihî romanlar üzerinden tarihin romanlarda nasıl kullanıldığını tartışırken, ‘alternatif tarih yazımı’ bağlamında roman yazarının metnini, çağının egemen ideolojisine alternatif biçimde konumlandırmasını vurgular. Dolayısıyla Çetindaş da ‘alternatif tarih’ ile farklı bir yorumlamayı kastetmektedir.

Söz konusu iki örneğin hem edebiyat hem de tarih gibi iki alanın terimi ele alış biçimini göstermek için yeterli olmayacağı söylenebilirse de bunlar, genel bir bakışı yansıtması bakımından önemlidir. Eleştiride, ‘alternatif tarih’ ile genellikle resmî tarih denilen, ‘kanona uygun tarih’ dışında kalan anlatılar, yaklaşımlar ve yorumlar kastedilmektedir. Bu doğrultuda ükronyayı ‘alternatif tarih’ biçiminde adlandırmak Türk edebiyatı eleştirisinde ‘açık ve anlaşılır’ bir anlama gelmeyecektir. Yine de örneklerin çoğalmasıyla ‘alternatif tarih anlatıları’ ve bu bağlamda

'romanları, öyküleri ya da şiirleri' biçiminde kullanımlarla 'anlam dairesi' daha da belirginleşebilir. Raghunath'ın önerdiği "counterfactual" teriminin Türkçe karşılığı olan 'karşıolgusal' adlandırmasının da 'çeviri koktuğu' ve akademinin dışındaki okur için doğrudan anlaşılabilirliği ve belirleyiciliği olmadığından Türkçede yerleşmesinin zorluğu ortadadır. Aynı zorluğun, 'olasılıksal', 'muhtemel' gibi tarihi niteleyecek terimler için de geçerli olduğu söylenebilir. Ükronya ise, ütopya/distopya kavramlarıyla biçimsel ve anlamsal benzerliği dolayısıyla eleştirmen ve okurun buluşabileceği bir terim görünümündedir.

Ükronya anlatıları için yaşayan Türkçede bir karşılık oluşturulabilmesi türün Türk edebiyatında örneklenmesine ve kabul görmesine bağlıdır. Her edebî türün evrensel nitelikleri olmakla birlikte içinde doğduğu ve yaşadığı, en geniş anlamıyla kültürün, edebiyatın ve dilin içinde tanımlanması ve değerlendirilmesi gereklidir. Batı edebiyatlarının kültürel egemenliğiyle mesafeli bir ilişki kurulabilmesi adına Türk kültürüne ve doğasına dönüp daha 'tanıdık' olan aranmalıdır. Tarihin ihtimallerini düşünüp anlatmanın, bunlar üzerinden davranışlar geliştirmenin, 'keşke, eğer' gibi varsayımlarla hem kendinin hem de ait olunan milletin geçmişine üzerine düşünmenin insanın doğasında olduğu söylenebilir. Şimdilik böyle bir tartışmaya girmek erken olduğundan burada ükronya ile birlikte 'karşıolgusal tarihî kurmaca' adlandırması kullanılacaktır.

Gelinen noktada ükronyanın yerleşik edebî türlerden birinin altında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorgulanmalıdır.⁴ Çok boyutlu bir tür tartışması bu çalışmanın sınırlarını aşar. Ne var ki tür "önemli bir yorumlama aracıdır" ve "edebî çalışmanın doğasını çözebilmemiz için bize yardımcı olur, çünkü onu yazan kişi ve o kişinin emek harcadığı kültürün kendisi, türü edebî yaratım için bir kılavuz olarak kullanmıştır" (Pavel, 2018, s. 70). Diğer bir ifadeyle "edebî eserlerin üretimi ve anlaşılması için hayati bir öneme sahiptir" (2018, s. 82). Dünya edebiyatlarında bu türde hatırı sayılır miktarda anlatı bulunmaktadır.⁵ Hellekson, "Ya dünya herhangi bir şekilde farklı olsaydı?" sorusundan yola çıkarak "alternatif tarih" başlığıyla tanımladığı anlatıları, "fantastiğin (yani gerçekçi olmayanın) bir alt türü olan bilimkurgunun bir alt türü" biçiminde konumlandırır (Hellekson, 2001, s. 9). Raghunath, bu görüşe karşı çıkarak "karşıolgusal tarihî kurmacanın" bazı örneklerinde bilimkurguya bazılarında fantastiğe ait ögeler bulunsa da bunların olmadığı çok sayıda anlatının bulunduğu, bu yüzden de ayrı bir tür olarak değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürer (2020, s. 5). Bu tartışmalar, ükronya anlatılarının hem bilimkurguya hem de fantastiğe ilişkin ögeler barındırabildiğini ancak yalnızca bunlardan ibaret olmadığını gösterir.⁶

⁴ Ükronya anlatılarının yapısı, onun roman, öykü ve şiir gibi edebî türlerde ortaya konulabileceğini gösterir. Dolayısıyla bu çalışmada 'tür' ile kastedilen biçimsellik değil, tıpkı ütopya gibi 'edebî bir kalıptır'. Burada incelenen örnek roman olduğundan da aynı zamanda romanın türlerine gönderme yapılmaktadır.

⁵ Bu tip anlatıların ilk örnekleri, popüler olanların künye bilgileri ve dünya edebiyatında türün en bilindik örneklerinden olan Robert Harrison'un *Babavatan (Fatherland)* romanının psikanalitik bir incelemesi için Hamdi Ali Serdar'ın (2022) "Babavatan: Bir Alternatif Tarih İncelemesi" makalesi önerilebilir.

⁶ Bu noktada Veli Uğur'un "Edebiyatımızda Yeni Bir Türün Ayak Sesleri: Tarihî Fantezi" (2019a) isimli çalışmasına ayrıca değinilmelidir. Uğur, "tarihî ortama eklenen fantastik kişi, olay, varlık ile büyü veya tılsım gibi güçlerin" metinsel gerçekliğe eklendiği kurmaca eserleri "tarihî fantezi" başlığı altında değerlendirir. Bu doğrultuda tarihî akışın kırıldığı bir noktayı barındıran ve içinde söz konusu ögelerin bulunduğu anlatıların 'fantastik' türü altında değerlendirilebileceği söylenebilir. Uğur'un 2019 tarihinde yayımlanan *Türk Bilimkurgu Edebiyatı ve Arketipler* başlıklı çalışmasında da bu tür anlatılar, 'alternatif tarih' biçiminde bilim kurgunun alt türü olarak sınıflandırılmıştır (2019b, s.

Ükronya anlatılarıyla bağlantılı düşünülebiyecek bir diğere tür tarihî romandır. Roman hakkındaki sınıflandırmalardan ve tarihle ilgili bir varsayıma dayalı olmasından yola çıkarak bu tip anlatıların ‘tarihî’ ya da ‘tarihle ilgili romanlar’ başlığı altında ele alınıp alınamayacağı da sorgulanabilir. Burada uzun bir tartışmaya girmeden Hülya Argunşah’ın tarihî ve tarihle ilgili romanlar hakkındaki görüşlerinden yola çıkılabilir. Argunşah’ın farklı yazılarında (2016a; 2016b; 2016c; 2016ç), farklı bağlamlarda dile getirdiklerinden hareketle, ükronya ile tarihî roman ve tarihle ilgili roman arasında gerek yapı, gerek içerik açısından birçok kesişmenin bulunduğu sonucuna varılabilir. Bununla birlikte ükronya anlatılarının tarihe yaklaşımı, bunların ‘tarihî roman’ ya da ‘tarihle ilgili roman’ başlığı altında doğrudan değerlendirilmesine izin vermez. Bunun nedeni bu türleri belirleyen esas noktanın ‘tarihî gerçeklik’ olarak belirtilmesidir (2016b, s. 64).⁷ Ayrıca bu anlatılar, yalnızca tarihin nasıl gerçekleşmiş olabileceğine dair bir seçenek sunmaz, aynı zamanda tarihteki kırılma noktasının ‘şimdiye ya da geleceğe’ nasıl yansıyacağına dair illüzyonlar da yaratabilir. Bu yüzden de ükronya anlatılarının doğrudan tarihî anlatı/roman başlığı altında değerlendirilmesinin doğru olmayacağı ortaya çıkmaktadır. Yine de ükronya anlatıları ile tarihî roman arasındaki ‘akrabalık bağı’ da göz ardı edilmemelidir. Her şeyden önce ükronyayı mümkün kılan varsayım, tarihe aittir ve çıkış noktası tarihî gerçekliktir. Üstelik bu gerçeklik kırılarak yeni bir tarihî akış kurgulansa bile bu, ‘en temelde’ tarih biliminin ve felsefesinin temel ilkeleri çerçevesinde oluşturulur. Ayrıca yeni oluşturulan akıştaki neredeyse bütün referanslar tarihe aittir ve ‘edebî metnin’ alımlanması da ‘tıpkı tarihî romanda olduğu gibi’ bunlar aracılığıyla gerçekleşir. Dolayısıyla ‘karşıolgusal tarihî kurmaca’, fantastik ya da bilimkurgudan daha çok tarihî anlatıya/romana yakındır ve bu bağlamda düşünülmelidir. Bununla birlikte Türk edebiyatında ükronya anlatılarını belirli bir edebî tür altında sınıflandırabilmek ya da ayrı bir tür biçiminde ele almak için yeterli sayıda örneğin olmadığı söylenebilir. Bu yüzden, bu çalışma kapsamında incelenecek olan *İzmihlâl* romanından yola çıkarak bir kavram alanı açmaya çalışmak yerinde olacaktır.

2. “YA İTTİHATÇILAR OLMASAYDI?”: KUTLU ALTAY KOCAOVA’NIN *İZMİHLÂL* ROMANI

Bu çalışma kapsamında bir ‘ükronya/karşıolgusal tarihî kurmaca’ olarak değerlendirilecek olan *İzmihlâl* romanı 2021 yılında Karakum Yayınevi tarafından yayımlanır. Burada eser öncelikle ‘tür’ odağında ele alınacak, böylece ükronya anlatılarının genel çerçevesi tanımlanmaya çalışılacaktır. Böyle bir tercihin temel nedeni, bu tür anlatıların yerleşik edebî türlerle bağlantılarını

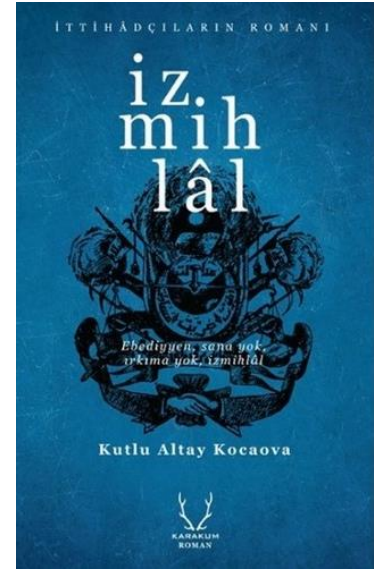
17). Bu tür anlatıların bir kısmı bilim kurgu altında değerlendirilebilirse de dünya edebiyatında birçok örneğin bilim kurgu özelliği taşımadığı görülmektedir. Uğur’un sınıflandırmasına ‘bilim kurgu’ örnekleri açısından katılmakla birlikte bu tür anlatıların yapısını algılamak adına çeşitli sınıflandırmalar üzerine tartışmalar gereklidir.

⁷ Burada postmodern tarihî romana kısaca değinmek gereklidir. Şüphesiz, ükronyanın 1960’lı yıllardan sonra Batı’da yükselişe geçmesinin arkasında postmodern anlayış yatmaktadır. Bununla birlikte karşıolgusal düşünme biçiminin ve türün ilk örneklerinin postmodern bir yaklaşımdan daha önce ortaya çıkması ve türün bazı örneklerinin modern ve modern öncesi bakış açılarını devam ettirmesi onun yalnızca postmodernizmle bağlantılı olmadığını gösterir ve yalnızca postmodern başlığında değerlendirilemeyeceğinin kanıtı biçiminde değerlendirilebilir. Postmodernizmin bir ürünü olarak ‘yeni tarihselci’ bir bakış açısıyla yazılan metinlerde tarihin kullanılması konusunda bkz. (Opperman, 2006), (Yalçın Çelik, 2005) ve (Yeşilyurt, 2009).

ve ayrılma noktalarını göstermektedir. Ardından, eseri edebî kılan niteliklerine değinilerek, romanda yaratılan tarihin ve metnin yapısının zihniyeti nasıl sunduğu sorgulanacaktır.

İzmihlâl'in kapağında "İttihâdçıların Romanı" tanımlamasına ve "İstiklâl Marşı"nın "Ebediyen sana yok, ırkıma yok, izmihlâl" dizesine yer verilmiştir. Kapağın arka planına da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) arması yerleştirilmiştir. Böyle bir sunum Türk okuruna ilk bakışta geleneksel bir tarihî romanla karşı karşıya olduğu izlenimi verir. Romanın ilk satırları ise tarihin çizgiselliği ile birlikte bu izlenimi yıkar: "Yazıyor, yazıyor, Edirne fâtihî, hürriyet kahramanı, Enver Bey hazretlerinin öldürüldüğünü yazıyor..." (2021, s. 5). İlk bakışta Enver Paşa'nın gerçek dünyadaki ölüm haberi gibi algılanabilecek bu satırların hemen ardından 'kavramsal/tanrısal anlatıcı'⁸ tarafından aslında olayın farklı bir zamanda gerçekleştiği duyurulur. Ne zaman vurulduğu söylenmese de cenazenin 22 Kasım 1913 tarihinde kaldırılacağı belirtilir (2021, s. 6). Böylece romanın girişinde anlatılacak olayların bilinen tarihî akışın dışında gerçekleşeceği hissettirilir. Bu noktada değerlendirmelerin anlaşılır olması adına romanı özetlemek yerinde olacaktır. Ne var ki romanın olay örgüsünde kolayca özetlenemeyecek kadar çok bağlantı ve ayrıntı bulunmaktadır. Metnin genelinin anlaşılması için yalnızca dönüm noktalarına değinilecektir.

Romanda Enver Paşa'nın neden öldürüldüğü tartışılırken Paris ve Sofya elçiliklerine bombalı saldırılar düzenlenir ve bu saldırılarda Mehmet Rifat Paşa ile Ali Fethi Bey hayatlarını kaybeder. Bu haberin hemen ardından Mustafa Kemal'in Sofya yakınlarında bir Türk köyünde kuşatıldığı bilgisi gelir. İTC üyeleri yardıma gittiğinde onun da öldürüldüğünü görürler. Bu suikastların Paris'te toplanan gizli bir topluluğun Osmanlı'yı parçalama planının başlangıcı olduğu anlaşılır. Bir İngiliz'in başkanlığında toplantıya katılan Türk, Fransız, Rus, Arap, Bulgar, Ermeni ve Kürt temsilciler kendilerine düşen rolleri oynayacaklardır. Plan İTC üyelerinin öldürülmesiyle uygulamaya konulur. İTC liderleri öldürülürken gizli topluluk aracılığıyla kaos çıkarılır ve suç yine İTC'ye yıkılır. Romanın ilk bölümü Talat Paşa'nın cinayetleri soruşturmasıyla geçerken bölümün sonunda Talat Paşa ve dönemin sadrazamı Said Halim Paşa suikasta kurban gider. Bunun üzerine aslında İngiliz derin devletinin bir ajanı olduğu sonradan ortaya çıkan Ahmed İbrahimi sadrazam olur ve padişah Mehmet Reşat'ı etkisi altına alır. İTC üyelerinin ordudan ihracı kararı alınır ve cadı avı başlar, bunun üzerine İTC üyeleri Cemal Paşa'nın liderliğinde Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağılır ve gizlice kendi yapılanmalarını devam ettirirler. Bu sırada Ahmed İbrahimi aracılığıyla Osmanlı'nın paylaşım planı devam eder. Demiryolu ihalelerinin paylaşımıyla Osmanlı ülkesi, Rusların, İngilizlerin, Fransızların ve İtalyanların nüfuz alanlarına bölünür. Bununla birlikte çeşitli bölgelerde etnik gruplar aracılığıyla sürekli kaos

⁸ Kavramsal anlatıcı, Oktay Yivli'nin (2019, s. 74) adlandırmasından yola çıkarak, Gerard Genette'in dış-öyküsel (extradiegetic) terimi karşılığında kullanılmaktadır. Bu kullanımın anlatıcının 'tanrısal' konumu ile birlikte kullanılmasının gerekçesi de ükronya anlatılarının yapıları gereği anlatıcının hem metnin hem de kendi varlığının dışında bir hikâye anlatmasının özellikle vurgulanması gerektiğidir. Bu tür anlatılarda, anlatıcının konumunun da ayrıca incelenmesi gerektiği dile getirilebilir.

yaratılır. Erzurum'da Ermeniler, Güneydoğu ile birlikte Arap coğrafyasında birtakım Arap ve Kürt aşiretleri halkı kışkırtmaya yönelik katliamlar yapar. Süryani köylerinde katliamlar yapılarak bunun suçu İTC'ye atılır ve cemiyet halkın gözünden düşürülmeye çalışılır. Aynı süreç içerisinde Almanlar bir savaş çıkarması adına sıkıştırılır. Almanları zor durumda bırakmak ve Balkanlar'da karışıklık yaratmak adına İngiliz filoları aralıklarla Çanakkale Boğazı'nı geçer ve İstanbul Boğazı'na demirler. Bir şey olmadığını gören halk artık tepki bile göstermemeye başlar. Bütün bunlar olurken Ahmed İbrahimi, padişahı İngilizlerin varlığının ülkelerinin faydasına olduğuna inandırır ve sürekli onun üzerindeki etkisini kullanarak paylaşım planına katkı sağlayacak fermanlar çıkarttırır.

Roman bütünüyle, özellikle Osmanlı'nın ve Almanya'nın içinde bulunduğu bir kaos ortamında geçer. Ahmed İbrahimi'nin planının son aşaması İngiliz filolarının İstanbul'a asker çıkartmasını sağlamak ve yönetimi İngiltere adına devralmaktır. 4 Eylül 1914 Cuma günü Mehmet Reşat'a çok önemli bir olay olduğunu söyleyerek onu Cuma'ya göndermez. Göz önünde olmayan ve dönemin tekkeleri aracılığıyla bu süreçte özellikle İstanbul'a silah yığın İTC bütün planın farkındadır. Cuma günü İngilizler karaya çıktığında Ahmed İbrahimi gerçek adının William Saxon olduğunu açıklayarak Kraliçe adına yönetime el koyduğunu söyler. Padişah, bu habere dayanamayarak kalp krizi geçirir. O sırada civardaki binalardan "Ya Türk'e hürriyet, ya cihana izmihlâl" sloganları atılarak camilerden selalar verilmeye, balkonlardan çıkarılan mitralyözlerle işgal ordusuna ateş edilmeye başlanır. Herkes şaşkınlık içinde ne olduğunu anlamaya çalışırken roman boyunca William Saxon'un güvendiği tek kişi olan gizli bir İTC üyesi Mülazım Mustafa Ethem silahını çıkararak Saxon'u ve diğer generalleri vururken kendisi de şehit olur. Bu sırada aynı sloganlar eşliğinde Londra, Moskova, Paris ve Roma'da bombalar patlamaya başlar. Roman burada sona erer.

Ükronya anlatılarının temel niteliği gerçek olduğu bilinen tarihin, geçmişteki bir noktada bilinçli bir kırılmanın meydana getirilmesi ve böylece yeni bir tarihî çizgi oluşturulmasıdır. Bu tür anlatılarda kırılma noktasından öncesine yapılan bütün göndermeler gerçek/içinde bulunduğumuz evrenin ve tarihî çizginin bir parçasıyken, bu noktadan sonra yeni ve bütünüyle kurmaca bir evrene işaret eder. *İzmihlâl*'de bu kırılma Enver Paşa'nın tarih sahnesinden çıkarılmasıyla gerçekleşir. Kırılma noktası aynı zamanda anlatının kuruluş, yeni bir evrenin başlangıç noktasıdır. Ükronya anlatılarında "kırılma noktasının resmî hikâyeyi (tarihi) rayından çıkaracak önem ve ağırlıkta" (Campeis vd. 2018, s. 14) olması beklenir. Enver Paşa, Türk tarihinin sembol isimlerinden biridir. Bununla birlikte *İzmihlâl*'de 'kırılma' yalnızca onun sahneden çıkarılmasıyla yaşanmaz. Onun öldürülmesi bir tür 'kelebek etkisi ya da domino etkisi' denilebilecek bir dalgalanma yaratır. Mehmet Rifat Paşa, Ali Fethi Bey, Mustafa Kemal, Cavid Bey, Talat Paşa ve Said Halim Paşa da Enver Paşa ile aynı şekilde 'enselerinden vurularak' öldürülür.

Yakın Türk tarihinin en önemli isimlerinin sahneden çıkarılmasıyla tarih, yeni bir çizgide devam etmeye başlar. Bu yapı da romanın temel sorusunu ve yazılış gerekçesini gün yüzüne çıkarır: İttihatçılar olmasaydı, ne olurdu? Kurmaca evreni yaratan bu sorunun ve verilen cevabın doğrudan yazarın dünyaya bakış açısı ve ideolojisi ile bağlantılı olduğu aşikârdır. Buna ek olarak ükronya anlatıları için söz konusu bağlantının diğer türlerden daha önemli olduğu dile

getirilebilir. Tarihin muhtemel ilerleyişi üzerine düşünmek ‘sonsuz’ sayıda ihtimali içinde barındırır. Bu durum yazarın tercihlerinin ve geçmiş vizyonunun ideolojik olduğunu gösterir. Her metnin bir şekilde yazarın düşünce dünyasının, kimliğinin, ideolojisinin bir yansıması olduğu ve her metinde bunun görülebileceği düşünülebilir. Ükronya anlatılarında ise bu durum hemen her zaman göz önündedir ve yeni tarihî akışın yörüngesini belirler.

İzmihlâl'e bu açıdan yaklaşıldığında metin boyunca sürdürülen genel tavır ve niyet, metnin yaratılmasına imkân veren sorudan yola çıkılarak anlaşılabilir. İTC liderlerinin ve muhtemel liderlerinin tarih sahnesinden çıkarılmasıyla onların gerçek tarihteki konumları ve değerleri hakkında düşünülmesi adına bir alan açılır. Böylece gerçek dünyada bugünün ‘varlık sebebi’, onların geçmişteki varlığına dayandırılır ve tarihteki yerlerinin önemi hatırlatılır. Bir taraftan da İTC'nin teşkilatlanma yapısı ve Türk milletinin bağımsızlık ruhu sayesinde, liderleri olmasa da her hâl ve şartta millî bir mücadelenin başlayacağına gönderme yapılır. Dolayısıyla *İzmihlâl* çerçevesinde yazarın niyeti, ‘birçok tarihî anlatıda olduğu gibi’, bir taraftan tarihî olay ve kişilere derinlik ve farklı bakış açıları kazandırmak diğer taraftan bugünün okurunu dolaylı yoldan uyarmaktır (Şengül, 2008, s. 15-16). Böyle bir bakış, eleştirmene ya da daha da önemlisi okura ne kazandırır? Bu soru kendi içinde ‘ükronya ne için yazılır’ sorusunu doğurur. Campeis ve Gobled'e göre ükronya, “tarih sayılamasa da genellikle tarihçiler tarafından, tarihin kesinlikten uzak olduğunu göstermek için kullanılmış ve kullanılmaya devam etmektedir” (2018, s. 22). Bu bakış açısından ükronya, tarih yazımı ile aynı yolu izler. Kırılma noktasından sonra kurulacak evrende sunulacak olaylar nedensellik ilkesi etrafında inşa edilir. Ne var ki bu tavır resmî tarihin bilindiği gibi gerçekleşmesinin ‘zorunlu olmadığını’ gözler önüne serer. Başka bir deyişle tarihin ‘olumsallığına/rastgeleliğine’ gönderme yapar. Böyle bir yapı “bir yandan tarihin kendisi ve izlemiş olabileceği yollar, diğer taraftan onun yazıya geçirilme ve aktarılma biçimi üzerinde düşünmeyi mümkün kılar ve bu açıdan tarihsel düşüncenin evrimini yansıtır” (Campeis vd. 2018, s. 22).

Böyle bir yapı tarihin de bir kurmaca olduğu düşüncesini çağrıştırır. Tarih, gerçeklik üzerine inşa edilirken ükronya, tarihî açıdan gerçek dışı olduğunu ilan eder. Ne var ki artık kırılma noktasından başlayarak yeni bir tarihî akışın, olayların, kişilerin ve bunların gerçek dünyayla ilişkiselliğinin kurulması gerekir. Dolayısıyla ükronya anlatılarında ‘entelektüel uğraş’ edebî olandan daha ön plandadır ve bu yüzden türün yazar etrafında biçimlenen belirli sınırlılıkları bulunur. Bunlar “yazarın tarih bilgisine ve konu alınan dönemle ilgili uzmanlık bilgisine, bunlarla beraber inançlarına, önyargılarına ve iletmek istediği mesaja dayanmaktadır” (Campeis vd. 2018, s. 22). Ayrıca yazarın ideolojisiyle niyeti de metnin amacı, konusu ve yaratılan tarihî çizginin dinamiklerinin belirlenmesinde etkili olacaktır. Bu bağlamda *İzmihlâl* romanı da özellikle dönemin toplumsal yapısı, çeşitli dinî ve millî oluşumların işleyiş mekanizmaları, coğrafi ayrıntılar ve dönemin ulaşım ağları ile ilgili ayrıntılı bilgiler barındırır. Yazarın romanı nasıl oluşturduğunu ilgili söyledikleri hem bu tür bir romanın nasıl yazıldığı hem de ‘entelektüel uğraş’ ile kastedileni aydınlatmaya imkân sağlayacaktır. Kocaova, *Kayıp Rıhtım* internet sitesinde yayımlanan “*İzmihlâl – Yazarının Kaleminden*” başlıklı yazısında romanın öncesi ve yazılma süreci hakkında şunları dile getirir:

İttihâdçılar olmasaydı, ne olurdu? Önce öykü olarak yazmayı düşündüm. Daha doğrusu omurga niyetine bir öykü yazıp, ardından onu romana dönüştürmek istedim. Ama bu durumda, romanın zarar göreceği ortada ol[duğu] için vazgeçtim. Uzun yıllardır İttihâd ve Terakkî Cemiyeti ile yakın tarihi araştırdığım için bu konuda ciddi bir bilgi birikimine de sahiptim. Dolayısıyla bu konuda kafamın içinde yanıtlar, elbette vardı ve bu yanıtları, “Simülasyon: Enver Paşa ve İttihâdçılar Olmasaydı Ne Olurdu?” adlı yazımda ortaya koydum. Ama her roman, yeni bir yaşam yaratmaktır ve yeni bir yaşam için dönemi bilmek yetmez. Üstelik var olan tarihî gerçeklere alternatif bir evren yaratmak iddiasında olan bir roman için tarihî bilgiler yeterli değildir. Aynı zamanda dönemin toplum yapısının çok iyi bilinmesi gerekir. Dönemin toplum yapısı içinde etkili unsurların iyi bilinmesi gerekir. Tekkeydi, camiydi, kiliseydi, meyhaneydi, tiyatroydu, şuydu, buydu... Her birinin çok iyi bilinmesi gerekir. Dönemin ulaşımının iyi bilinmesi gerekir. İstanbul’a hangi yollardan giriliyor, çıkılıyor? Hangi güzergâhlar kullanılıyor? Çevredeki köylerin bir kısmının etnik yapısı nasıl? Bunların da çok iyi bilinmesi gerekir. Ama bu da yeterli değildir. Çünkü her birini bu alternatif evrende doğru bir yörünge içinde yerleştirmek gerekir. Araya eklediğiniz kurgu karakterler ile gerçekten yaşamış olan kurgulaştırılmış karakterlerin uyumsuz olmaması gerekir. (Kocaova, 2021a)

Kocaova’nın *İzmihlâl*’in arka planı hakkında söyledikleri aynı zamanda bu tür anlatıların poetikasının parçaları biçiminde okunabilir. Bunlar aynı zamanda tarihî roman geleneğinin temel nitelikleridir ve ükronya anlatılarının ‘tarihî roman’ ile bağıntı gösterir. *İzmihlâl*, tarihin akışını bozar ve onun gerçekliğinin dışında kurgulanır, ancak romanın referans dünyası bütünüyle içinde yaşanan ‘gerçek’ evrene göndermede bulunur. Toplumsal yapı kırılma noktasından sonra değişmez, değişen yalnızca tarihin akışıdır. Yazarın şu sözleri de *İzmihlâl*’in ve ükronya anlatılarının (ya da belirli bir alt türünün), dış dünya (gerçek evren) ile ilişkiselliğinin nasıl kurulduğunu açıklar niteliktedir:

Osmanlı’nın son dönemini karşıma alarak yazdım. Bu süreçte, İstanbul’un tekke yaşamını, efsanelerini de araştırdım. Özellikle Bektâşî tekkeleri, Nakşî Özbekler tekkesini çok araştırdım. Bektâşîler konusunda Ahmet Yılmaz Soyger hocamın *Hünkâr Ansiklopedik Bektâşîlik Sözlüğü* adlı eseri, bu alanda önümü aydınlattı. Tekkelerin dînî yaşamını olabilecek en net şekilde görebilmek için çok geniş tasavvuf tarihi araştırması da yaptım. Bu konuda Râgıb el İsfahânî’nin *Müfredât* adlı ansiklopedik Kur’ân tefsirinin yerini ayrı koymam gerekir ki, tıkanırdığım birçok yerde önümü açtı. İstanbul’un gizemlerine, efsanelerine ise Giovanni Scognamillo sayesinde hâkim oldum. Onun *İstanbul Gizemleri / Sırlar, Ziyaretçiler, Büyümler, Doğaüstü Olaylar* adlı eseri, halkın yaşamına, anlatımına hâkim olmam için çok faydalı oldu. (Kocaova, 2021a)

Bu satırlar, bir taraftan ükronya anlatılarının ‘neden’ ve ‘nasıl’ bir entelektüel uğraş gerektirdiğini ortaya koyarken diğer taraftan yeni yaratılan evrenin hiçbir ‘olağanüstülüğe’ yer verilmeden nedensellik çerçevesinde nasıl inşa edildiğini gösterir. *İzmihlâl*’in bu niteliği onu bilimkurgu ya da fantastik aracılığıyla yaratılan alternatif dünya romanlarından ayırır. Dolayısıyla, bu örnekten yola çıkarak, ükronya anlatılarının çeşitli türlerde yazılabileceği ancak tek birinin altında değerlendirilemeyeceği sonucuna varılabilir.

Türk edebiyatı bağlamında düşünüldüğünde tek bir örnekten yola çıkarak belirli bir türü kuşatacak nitelikler üzerinde tartışmak konusunda temkinli olunmalıdır. Yine de genel bir çerçeve çizmek adına farklı ükronya biçimleri arasında ayırım yapmanın gerekli olduğu söylenebilir. Campeis ve Gobled, bu doğrultuda türü daha iyi karakterize etmek için farklı niteleyiciler kullanılabileceğini belirterek sınırlı bir bakışla da olsa “deneysel, saf, saf olmayan, sınırlı, geniş (edebî ya da romantik) ve diskronya (dyschronie)” gibi belirli etiketlerden söz eder (2018, s. 44). Bu

bakış açısından edebiyatla birlikte sinema ve televizyondan, video oyunlarına kadar birçok alanda, steampunk anlatılarından bilimkurgu, büyülü gerçekçilik ve fantastiğe birçok türde ükronyanın alt türlerinden ya da biçimlerinden söz etmek mümkündür. Burada *İzmihlâl* romanından hareketle yalnızca iki nitelemeden bahsedilebilir. Örneğin, Campeis ve Gobled'in sınıflandırmasına göre *İzmihlâl* 'saf bir ükronya' biçiminde kurulmuştur. Başka bir deyişle, daha önce değinildiği gibi, geçmişte yaşanan bir olay tarihin akışını değiştirmiş, roman karakterleri bu akış içinde yaşamaya devam etmiştir. Okur, yaratılan dünyanın kurmaca olduğunun farkındalığıyla metni ele alır. Bununla birlikte *İzmihlâl* romanında yaratılan dünyanın kaotik hâli onun aynı zamanda "diskronya"⁹ biçiminde nitelendirilmesine imkân tanır. Diskronya, "gerçek dünyanın yerleşik normlarına göre felaketle özdeşleştirilebilecek ya da korkutucu bir tarihî seyir sunar" (Campeis vd. 2018, s. 44). Romanın özeti bağlamında değinilen kaotik ortamın da bu biçimde incelenebileceği dile getirilebilir.

Kutlu Altay Kocaova

Ükronya anlatılarının türler arası ele alınabilecek bir diğer boyutu kahramanların kurgulanması meselesidir. Gerçek dünya ile ilişkisel bir çerçevede yaratılan yeni tarihî akış, birçok 'gerçek' kişinin kurmaca dünyasına girmesine neden olur. Bununla birlikte söz konusu yeni boyutta yazarın tahayyülünün ürünü olan kişiler de bulunur. Başka bir deyişle bir taraftan tarihî kişiler kurgulanır diğer taraftan yeni kişiler yaratılır. *İzmihlâl* gibi, 'saf ükronya anlatılarında' kişiler açısından tarihî ve kurmaca olan arasında ibrenin yönü tarihîden yanadır. Böyle bir durum yazarı hem tarihteki rolüne hem de yeni tarihî akışa uygun kişiler yaratma açısından sınırlandırır. Ükronya anlatılarının 'anlam evreninin' çözümlenmesi adına tarihî ve kurmaca kişilerin

'kurgulanma biçimlerinin' de incelenmesi gerekir.¹⁰ *İzmihlâl* romanında yüze yakın roman kişisi bulunmaktadır. Özellikle kurmacanın arka planını oluşturan 1913-1914 yılında İTC'nin önemli üyeleri, dönemin gazete ve dergi yazarları ve aydınları, devlet yöneticileri, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya gibi devletlerin büyükelçileri, elçiliklerin üst düzey çalışanları, bu ülkelerin idaresinde bulunanlar romanın tarihî kişi kadrosunu oluştururlar. Çok sayıda ismin ve bunlar arasındaki bağlantıların kurgulanması bir taraftan romanı gerçekliğe yaklaştırır, diğer taraftan da çağın kaotik ortamının metin düzeyinde yansıtılmasına yardımcı olur. Ne var ki böyle bir tercih, olay örgüsünün takibini zorlaştırır ve edebî anlatımın arka planda kalmasına yol açar.

⁹ Diskronya (Fra. dyscronie), terimi Éric B. Henriët'nin (2004) *L'Histoire revisitée: Panorama de l'uchronie sous toutes ses formes* başlıklı kitabında ükronya ve distopya terimlerinin karıştırılmasıyla türetilmiştir. Henriët'ye göre Batı edebiyatında Hitler'in yaşadığını ve onun rejiminin devam ettiğini var sayan anlatılar bu tür içine girer (Campeis ve Gobled, 2018).

¹⁰ Duygu Oylubaş Katfar'ın "Klasik Tarihî Romanda Karakterleştirme" (2020) başlıklı doktora tezinde tarihî kişilerin kurmaca metinlerde, çeşitli biçimlerde ve anlatı seviyelerinde nasıl kurgulandığının incelenmesi üzerine geniş bir uygulama alanı önerir. Ükronya anlatılarında bu biçim ve seviyelere odaklanmanın gerçek ve kurmaca arasındaki ilişkiselliğin çözümlenmesi açısından faydalı bir araç sunacağı dile getirilebilir.

İzmihlâl'i edebî kılan yön ise bütünüyle 'kurmaca' kişilerin sunulma biçimleridir. Bu doğrultuda romanda evrensel açıdan 'öteki'nin bütün özelliklerini taşıyan Ahmed İbrahimi ve milliyetçilik çerçevesinde kurulan 'biz' kimliğinin temsilcisi niteliğindeki Mehmed Kemal ile Mustafa Ethem'e dikkat çekilmelidir. Romandaki diğer kahramanlar, gerçek ya da kurmaca evrene ait söylemler, mektuplar, belgeler ve bunlar etrafında meydana gelen olay çerçevesinde kurulur. Söz konusu üç kişiye ise duygu, düşünce ve niyetleriyle odaklanılmış, bunlar bir figürden öte karakter canlılığıyla kurgulanmıştır. Bu doğrultuda ükronya anlatılarında gerçek ve kurmaca kişilerin çeşitli biçim ve anlatı seviyelerinde nasıl kurgulandığı da anlatılardaki ilişkiselliğin aydınlatılmasında önemli görünmektedir.

Bu çalışma bağlamında ükronya anlatılarına dair altı çizilmesi gereken son mesele bu anlatıların alımlanması konusudur. Gerçek ile ilişkiel bir düzeyde 'entelektüel uğraş'ın ürünü olarak yazılan bu anlatıların anlamlandırma sürecinde okurun rolünün geleneksel romandan daha fazla olduğu söylenmelidir. Bu tür anlatılarda yaratılan tarihî akışa dâhil olabilmenin, özellikle metnin ve yazarın niyetine erişebilmenin başlangıcı asgari düzeyde resmî tarih bilgisidir. Ükronya anlatılarının tarih söylemi metinlerarası boşluklarla doludur. Bu doğrultuda metnin alımlanması okurun tarih ve belki bir o kadar da edebiyat bilgisiyle doğru orantılıdır. *İzmihlâl* bağlamında sıradan bir okur, Enver Paşa ve Mustafa Kemal gibi tarihî kahramanların, tarihteki yokluğunun yaratacağı ihtimaller dünyası üzerinden 'romantik bir okuma' yapabilir ve alternatif çizgiyi bu bağlamda değerlendirebilir. Bununla birlikte yirminci yüzyıl başında Osmanlı-Almanya arasındaki ilişkilerde İTC'nin rolünü ya da bu dönemdeki dünya siyasetinin dinamiklerini bilen bir okur, *İzmihlâl*'de kurulan evreni daha farklı alımlayacak, gerçek ve kurmaca arasındaki ilişkiselliği çeşitli boyutlarda çözümleyebilecektir. Böyle bir durum da bu tür metinlerin alımlanmasında okuru, geleneksel türlerdeki rolünden daha önemli bir yere konumlandırır.¹¹

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarih, belirli bir süreklilik içinde hiçbir kırılma yaşamadan devam etse de insanların ve milletlerin yaşamlarının akışını değiştiren dönüm noktaları bulunur. Bu dönüm noktaları, her çağda insanları farklı düşünmeye ve düşüncelerini çeşitli biçimlerde yansıtmaya yöneltir. Edebiyat ve toplum ilişkisi çerçevesinde edebî türler, onu üreten ve devamlılığını sağlayan toplumdaki ayrı düşünülemez. Diğer bir ifadeyle türlerin ve edebî metinlerin ortaya çıkışı insanın içinde yaşadığı dünyaya dair sorgulamaları ve ihtiyaçlarıyla bağlantılıdır. Tarihe yönelik bir varsayımdan doğan ükronya anlatılarının Türk edebiyatında ilk örneklerinin yazılmaya başlaması da bunların, bireysel ve toplumsal tarihin farklı biçimlerde gelişebilme ihtimallerini düşünen bir çağın ürünü olduğunu gösterir.

¹¹ Bu noktada Raghunath'ın (2020) çalışması tekrar vurgulanabilir. Raghunath, Leibniz'in "mümkün dünyalar teorisi"nden ve çeşitlenmelerinden hareketle teoriyi okurun alımlama sürecine uyarlayarak yeni bir inceleme seti sunar. Ardından bu çerçevede Robert Harris'in *Fatherland*, Sarban'ın *The Sound of His Horn* ve Stephen Fry'nin *Making History* adlı anlatılarını inceler. Bu doğrultuda Raghunath'ın çalışması bu tür anlatıların incelenmesi adına literatürden farklı bir yöntem sunması açısından önemlidir.

Ükronya, daha önce değinildiği gibi, olgu ve olaylarıyla gerçek olduğu bilinen tarihin, farklı biçimde gerçekleştiğinde neler olabileceğine dair varsayımsal bir izdüşüm sunan anlatıları ifade eder. Bu çalışmada ükronya anlatılarının Türk edebiyatındaki ilk örneklerinden biri olan Kutlu Altay Kocaova'nın *İzmihlâl* başlıklı romanından yola çıkılarak bu metinlerin yapısı üzerinde durulmuş ve ükronya kavramının nasıl bir anlam dünyasına karşılık geldiği gösterilmiştir.

Ükronya anlatıları, *İzmihlâl* örneğindeki gibi, okura, tarihî bir romanla karşı karşıya olduğunu düşündürür. Türk edebiyatının en verimli alanlarından biri olan tarihî romanlar ve bunlarla ilgili araştırmalarla karşılaştırıldığında bu anlatıların, ilk bakışta tarihî gerçekliğin dışına çıktığı için bu sınıflandırmaya uymadığı söylenebilir. Bununla birlikte *İzmihlâl* örneği, ükronya anlatıları ile tarihî roman arasında göz ardı edilemez bir akrabalık bağı olduğunu ortaya koyar. Bu anlatılar tarihî gerçekliğin dışında oluşturulsalar da referans noktaları yine gerçekliğe/tarihe dayanır. Böylece tarihî anlatı/roman (ve yeni tarihselci gibi alt türleri) ile ortak noktada buluşurlar. Ne var ki tarihî romanın 'tarih' ile arasında tabir yerindeyse bir 'göbek bağı' vardır. Yeni tarihselci romanda bu bağ daha esnek hâle gelse de mevcuttur ve tarih ile arasındaki simbiyotik ilişki devam eder. Ükronya anlatılarında bu bağı artık koşturduğu, özünde tarihe ait olsa da kırılma noktasının yaratılmasıyla artık onun dışında geliştiği söylenebilir. Bu niteliği de ükronya anlatılarının tarihî romanın alt türü biçiminde incelenmesine imkân tanır.

İzmihlâl örneği, ükronya anlatılarında yazar ve okurun konumlanışının da tarihî romandan farklı olduğunu gözler önüne serer. Tarihî romanda yazar, tarihî gerçekliğe bağlı kalarak anlatısını bu çerçevede oluşturmak zorundadır. Bu durumun onun yaratıcılığını sınırlandırdığı görülmektedir. Okur da bu bağlamda karşısındaki metnin gerçek mi kurmaca mı olduğu konusunda şüpheleri taşır ve bu doğrultuda bir okuma gerçekleştirir. Ükronyada yazarın yaratıcılık açısından daha özgür olduğu görülebilir. Okur da çeşitli alımlama düzeyleri için daha etkin bir konuma davet edilir. Bu doğrultuda da ükronya anlatıları -Ahmet Haşim'den mülhem- 'tarihî ile edebî arasında, tarihîden ziyade edebîye yakın' bir türdür.

Son olarak, ükronya anlatıları, Batı literatüründe çoğunlukla bilimkurgu ya da fantastik içinde ele alınmış, birçok eleştirmen tarafından da bilimkurgunun alt türü olarak gösterilmiştir. Ne var ki yine *İzmihlâl* örneğinden yola çıkıldığında, metnin, tarihî roman ile arasındaki bağ ile birlikte, gerçek dünyayla kurulan ilişkisellikte bilimsel gelişim ya da olağanüstüye ait öğelere yer verilmemesi böyle bir genellemenin yanlışlığını gösterir. Dolayısıyla fantastik ya da bilimkurgu anlatıları ükronyaya ait özellikler taşıyabilir ancak aralarında tarihî romandan daha dolaylı bir bağ vardır.

Bu çalışmada, tek bir örnekten hareket edilmesi dolayısıyla her ne kadar genellemeden uzak durulsa da belirgin bir çerçeve çizilmiştir. Burada ileri sürülenlerin kabul edilebilmesi ve türün sınırlarının belirginleşmesi örneklerin çoğalmasına bağlıdır. Belirli bir adlandırmanın olmaması şimdilik bu tür metinlerin tespit ve sınıflandırmalarının yapılması açısından engeldir. İleri çalışmalar için ilk yapılması gereken 'gerçek tarihin akışında bir kırılma gerçekleşmesini' referans alan metinlerin tespit edilmesidir. Klasik tarihî roman ile özellikle postmodern ya da yeni tarihselci olarak adlandırılan tarihî romanların olay örgülerinin de bu kırılma noktasını içermesi ihtimaliyle gözden geçirilmesi gerekmektedir. Başlı başına ükronya niteliği taşıyorsa da tarihî bir

varsayıma dayanmasıyla 'ükronik bir kalıp' içeren metinlerle karşılaşılabilir. Bunların dışında bilimkurgu içerisinde yer alan zaman yolculuğuna dair ya da geçmişin bilimsel gelişim sayesinde değiştirilmesiyle geleceğe dönük ütopyik/distopik vizyonlar sunan anlatılar ayrıca ele alınabilir. Tarihî fantezi türü altında değerlendirilen anlatılar da eğer kırılma noktasından hareket ediyorsa yine ükronya bağlamında incelenebilir. Ükronya biçiminde etiketlenebilecek her metin türün sınırlarının belirginleşmesine, söylem ve anlatma tarzlarına göre sınıflandırılmasına ve böylece türün bir kanonunun oluşmasına imkân sağlayacaktır. Şimdilik söylenebilecek en kesin şey, tarihî bir varsayıma dayalı bu anlatıların Türk edebiyatında ilk örneklerinin görülmeye başladığı ve birçok edebî türle ilişkisel bir yapı sergilediğidir.

KAYNAKÇA

- Argunşah, Hülya (2016a). "Tarihle İlgili Romanlarda Tarif ve Tasnifle İlgili Bazı Tenkit ve Teklifler". *Tarih ve Roman*. İstanbul: Kesit Yayınları, 51-62.
- Argunşah, Hülya (2016b). "Tarihî Romanda Postmodern Arayışlar". *Tarih ve Roman*. İstanbul: Kesit Yayınları, 63-79.
- Argunşah, Hülya (2016c). "Tarihleşen Roman, Romanlaşan Tarih". *Tarih ve Roman*. İstanbul: Kesit Yayınları, 81-95.
- Argunşah, Hülya (2016ç). "Klasik Tarihi Roman Üzerine". *Tarih ve Roman*. İstanbul: Kesit Yayınları, 67-145.
- Campeis, Bertrand ve Karine Gobled (2018). *Le Guide de l'uchronie*. Chambéry: ActusSF.
- Çetindaş, Dilek (2018). "Alternatif Tarih Yazımı ve Yöre Tarihçiliği Noktasında Samim Kocagöz Romanları". *V. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu (Tam Metin Bildiriler)*, İstanbul: Yayın evi yok, 48-67.
- Gallagher, Catherine (2007). "War, Counterfactual History, and Alternate-History Novels". *Field Day Review*, 3: 52-65.
- Hellekson, Karen (2001). *The Alternate History: Refiguring Historical Time*. Kent, Ohio: The Kent State University Press.
- Kocaova, Kutlu Altay (2021). *İzmihlâl*. Ankara: Karakum Yayınevi.
- Kocaova, Kutlu Altay (2021a). "İzmihlâl – Yazarının Kaleminden". *Kayıp Rıhtım* www.kayiprihtim.com (erişim 21.07.2022).
- Müjde, Gani (Yöneten). (2008). *Osmanlı Cumhuriyeti*.
- Opperman, Serpil (2006). *Postmodern Tarih Kuramı: Tarihyazımı, Yeni Tarihselcilik ve Roman*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Oylubaş Katfar, Duygu (2020). *Klasik Tarihî Romanda Karakterleştirme*. Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Özbek, Nadir (2003). "Alternatif Tarih Tahayyülleri: Siyaset, İdeoloji ve Osmanlı-Türkiye Tarihi". *Toplum ve Bilim* (98): 234-254.
- Pavel, Thomas (2018). "Normlar ve Yararlı Alışkanlıklar Olarak Edebî Türler". *Tür Kuramı (Temel Metinler)*. Ed. Jale Özata Dirlikyapan. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 13-25.

- Raghunath, Riyukta (2020). *Possible Worlds Theory and Counterfactual Historical Fiction*. London: Palgrave Macmillan.
- Renouvier, Charles. (1876). *Uchronie: L'Utopie Dans L'Histoire*. Paris: Bureau de la Critique Philosophique.
- Serdar, Hamdi Ali (2022). "Babavatan: Bir Alternatif Tarih İncelemesi". Ed. Cenk Tan vd. *Bilimkurguyu Anlamak: Alt Türlerle Eleştirel Yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 139-161.
- Şengül, Abdullah (2008). *Cumhuriyet Döneminde Tarihi Tiyatro*. Ankara: Alp Yayınevi.
- Uğur, Veli (2019a). "Edebiyatımızda Yeni Bir Türün Ayak Sesleri: Tarihî Fantezi". *Teke (Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi)* 8(2): 850-877.
- Uğur, Veli (2019b). *Türk Bilimkurgu Edebiyatı ve Arketipler*. Ankara: Günce Yayınları.
- Yalçın Çelik, S. Dilek (2005). *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yeşilyurt, Şamil (2009). "Nedim Gürsel'in Romanlarının Yeni Tarihselci Bağlamda Okunması". *Turkish Studies*, 2(1-2): 1989-2009.
- Yivli, Oktay (2019). *Öykü Nasıl Okunur (Modern Öykü ve Yöntem)*. Ankara: Günce Yayınları.